

AZ EMBERI JOGOK EURÓPAI BÍRÓSÁGA ÍTÉLETEIBŐL

AZ EGYEZMÉNY 2. CIKKE. AZ ÉLETHEZ VALÓ JOG

Oyal Törökország elleni ügye¹

Az ügy körülményei. A kérelmező 1996. május 6-án született, az eljárásban a szülei is panaszosként vettek részt. A legfiatalabb panaszos koraszülött volt, ezért születése után több alkalommal vérátömlesztést kapott és ezek során HIV-vírussal fertőződött meg. Szülei négy hónapos korában szereztek tudomást a fertőzésről. 1997 májusában a szülők büntetőeljárást kezdeményeztek orvosi mulasztás miatt a vérátömlesztésben részt vevő orvosok, a vért biztosító török Vörös Félhold általános igazgatója és az egészségügyi miniszter ellen. Az eljárásokat megszüntették, mivel egyikük esetében sem állapították meg, hogy közvetlenül az ő hibája vezetett a fertőzéshez. A kérelmezők ezt követően polgári eljárásokat indítottak a Vörös Félhold és az egészségügyi minisztérium ellen. Mivel a polgári bíróság hatáskör hiányában megszüntette a minisztérium elleni eljárást, utóbbival szemben a panaszosok közigazgatási eljárást indítottak. Mindkét eljárásban úgy döntött a bíróság, a Vörös Félhold felelős a fertőzött vér kórházba kerüléséért, és munkatársainak kötelességszegése miatt mulasztott a minisztérium is. A polgári ügyben eljáró bíróság emellett kimondta, hogy az átömlesztéskor kapott vért a kórházi dolgozók nem tesztelték, mivel az eljárást túl költségesnek ítélték. A bíróság megállapította továbbá, hogy a fertőzés megelőzően semmiféle szabályzat nem írta elő a donoroknak, hogy szexuális történetükről nyilatkozzanak, ugyanakkor az alperesek a már akkor is hatályban lévő előírásokat sem tartották be. Mind a polgári, mind a közigazgatási bíróság nem vagyoni kártérítést ítélt meg a kérelmezőknek. A Vörös Félhold 2005 februárjában bocsánatot kért a panaszosoktól és ösztöndíjat ajánlott fel a gyermeknek, de orvosi költségeikhez továbbra sem járultak hozzá.

Az ítéleteket követően az izmiri kormányzat visszavonta a panaszosoknak azt az igazolványát, amely alapján – hátrányos anyagi helyzetük miatt – ingyenes egészségügyi ellátásban részesültek. A kártérítésként kapott összeg egy évig fedezte a gyermek kezelési költségeit. Ígéreteik ellenére a török hatóságok

nem fizették ki a havi 6800 euróra rúgó kezelési költségeket.

A panaszos gyermeket csak a közvélemény nyomására és hosszú egyeztetések után vették fel egy állami iskolába, ahol nincsenek barátai. Heti rendszerességgel pszichiáterhez jár. Az édesapát is megviselték a megpróbáltatások, egészségi állapota megromlott, jelenleg munkaképtelen. Az orvosi költségeket baráti segítséggel tudják csak kifizetni. A család elutasította, hogy a gyermekén kísérleti fázisban lévő kezelést alkalmazzanak. A család elsősorban az egyezmény 2. cikkének megsértését állította az EJEB-hez eljuttatott beadványában: érvelésük szerint a török hatóságok felelősek a gyermek életét közvetlenül veszélyeztető állapot kialakulásáért. Emellett sérelmezték a 6. cikk (ésszerű időn belül történő eljárás) és a 13. cikk (jogorvoslathoz való jog) megsértését.

*A döntés.*² Az EJEB az egyezmény 2. cikkével kapcsolatban hangsúlyozta: a rendelkezés önmagában nem garantálja, hogy a harmadik személyekkel szemben minden esetben büntetőeljárást lehessen indítani. Ugyanakkor a hatékony bírói jogorvoslat magában foglalhatja – és bizonyos körülmények között magában kell hogy foglalja – a büntetőjogi utat az élethez való jog megsértése esetén. Az élethez való jog vagy a személyi integritás nem szándékosan történő megsértésekor az állam pozitív kötelezettségéből levezethető hatékony jogorvoslati rendszer nem minden esetben kívánja meg a büntetőjogi védelem kialakítását. Orvosi hanyagsággal szemben a 2. cikkből eredő állami kötelezettség megvalósítható például a polgári eljárási út megnyitásával. Mivel jelen esetben a sikertelen büntetőeljárást követően a kérelmezők polgári és közigazgatási úton érvényesíthették igényüket, ebből a szempontból nem sérül az egyezmény. Ugyanakkor fontos vizsgálni, hogy az ezekben az eljárásokban biztosított jogorvoslat megfelelő és elegendő volt-e. Az EJEB megállapította, hogy a megítélt nem vagyoni kártérítés csupán egy évig fedezte az orvosi költségeket. Az ingyenes egészségügyi szolgáltatásra jogosító kártya visszavonásával és a költségek megtérítésének visszautasításával a hatóságok a kérelmezőket lehetetlen helyzetbe hozták, hiszen anyagi helyzetük nem tette lehetővé a kezelési költségek megfizetését. Bár az EJEB

elismerte, hogy a hatóságok pozitív és körültekintő módon jártak el a kártérítés megítélése során, a megfelelő jogorvoslat a testület álláspontja szerint az lett volna, ha a vétkes intézmények a kezelési költségeket is állják. Az egyezmény 2. cikke szempontjából tehát a megítélt jóvátétel messze nem volt kielégítő.

Az eljárás elhúzódását illetően az EJEB megállapította, hogy a csupán elméletben biztosított jogorvoslat nem elfogadható az egyezmény 2. cikke alatt. A közigazgatási eljárás, amely több mint kilenc évig tartott, semmiképpen nem tekinthető elfogadhatónak. Az ésszerű határidőn túli eljárás és az ezzel szembeni jogorvoslat hiánya miatt sérült továbbá a kérelmezők 6. cikk és 13. cikk alatti joga is.

AZ EGYEZMÉNY 3. CIKKE. A KÍNZÁS TILALMA

Al-Saadoon és Mufdhi Egyesült Királyság elleni ügye³

Az ügy körülményei. A két panaszos iraki állampolgár, a Ba'ath párt korábbi vezető tisztségviselői. Jelenleg egy Bagdad közeli börtönben tartják fogva őket. A 2003-as iraki megszállást követően mindkettőjüket letartóztatták, többek között a nemzetközi erők elleni támadások szervezéséért, és a brit hadsereg által fenntartott börtönben tartották őket fogva. 2004 októberében a brit Királyi Katonai Rendőrség megállapította, hogy részt vettek két brit katoná meggyilkolásában, akiket 2003. március 23-án Dél-Irakban öltek meg. 2004 augusztusában az iraki nemzetgyűlés visszaállította a halálbüntetést többek között gyilkosságért és egyes háborús bűncselekményekért. 2005 decemberében a brit hatóságok úgy döntöttek, hogy a kérelmezők emberölési ügyét átadják az iraki bíróságoknak. 2006 májusában a basrai bíróság meghallgatta mindkettőjüket, elrendelte előzetes letartóztatásukat és jóváhagyta további fogvatartásukat a britek által fenntartott börtönben. Ezt követően a basrai bíróság úgy határozott, hogy a panaszosok elleni háborús bűncselekmények az iraki felsőbbbíróság hatáskörébe tartoznak, ezért az ügyet áttették oda és 2007 végén formálisan kérelmezték áthelyezésüket. 2008 júniusában a kérelmezők bírósági felülvizsgálatot kezdeményeztek Angliában az áthelyezésük jogszerűségét illetően. A brit bíróság jóváhagyta az átszállításukat. Bár a bíróság elismerte, hogy mivel brit őrizetben voltak, az Egyesült Királyság joghatósága alá tartoztak, így az egyezmény is vonatkozott rájuk, mégis úgy döntött, hogy a nemzetközi jog sza-

bályai szerint át kell őket adni az iraki hatóságoknak, ha nem kell attól tartani, hogy az átadást követően olyan elbánásban részesülnek, amely emberiség elleni bűntettet valósítana meg. Arra vonatkozóan nem állt fenn ésszerű kockázat, hogy kínzásnak vetnék őket alá vagy tisztességtelen eljárásban részesülnének, és a halálbüntetés kiszabásának lehetősége – a brit bíróság szerint – nem képezte a nemzetközi jog alapján akadályát az átadásnak. Fellebbezésüket 2008 decemberében a fellebbezési bíróság elutasította. A bíróság érvelése szerint a halálbüntetés kiszabásának veszélye fennáll, azonban mivel iraki területen és az iraki bíróságok határozata alapján tartják őket fogva, az Egyesült Királyságnak nincs joghatósága az ügyben. Ezt követően fordultak a panaszosok az EJEB-hez. A testület kérte a brit hatóságokat, hogy a döntésig ne adják át a kérelmezőket, azonban a fogvatartásra vonatkozó ENSZ-mandátum lejártá miatt 2008. december 31-én mindkettőjüket átszállították egy iraki börtönbe.

Az iraki felsőbbbíróság 2009 szeptemberében ejtette az ellenük felhozott vádakát és elrendelte szabadon bocsátásukat, de az ügyészség fellebbezésére további nyomozást rendeltek el, és a kérelmezőket jelenleg is fogva tartják. Strasbourgi beadványukban kérték az egyezmény 2, 3, 6. cikke és a tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikke megsértésének megállapítását, valamint álláspontjuk szerint az átadással a brit hatóságok megsértették az EJEB szabályzatának 39. pontját és az egyezmény 13. cikkét.

*A döntés.*⁴ Az EJEB 2009. július 30-án döntött a kérelem elfogadhatóságáról. Az indokolás szerint a kérelmezők átszállításukig, 2008. december 31-ig az Egyesült Királyság joghatósága alatt álltak, mivel a brit hatóságok kizárólagos és teljes ellenőrzést gyakoroltak a fogvatartásra szolgáló intézmény felett, először katonai hatalmuknál fogva, később pedig törvény alapján.

Az EJEB érdemi döntésében elsőként a halálbüntetéssel és a kínzás tilalmával kapcsolatos kifogásokat vizsgálta. A testület hangsúlyozta: hatvan éve, amikor az egyezményt megfogalmazták, a halálbüntetést még nem tekintették a nemzetközi normák megsértésének. Azóta azonban az Európa Tanácson belül két tagállam kivételével valamennyi ország aláírta a halálbüntetés teljes eltörléséről rendelkező tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyvet, és az aláírók közül csupán három nem ratifikálta azt. A halálbüntetés kiszabása az emberi élet szándékos elvétele, amely fizikai fájdalommal jár, és az azt megelőző időszak is súlyos pszichológiai szenvedést jelent, ezért az ellentétes az egyezmény 3. cikkével.

Az EJEB elfogadta a nemzeti bíróságok megállapításait, amelyek szerint az átadást követően reá-

lis a veszélye, hogy a kérelmezőket az iraki bíróság halálra ítéli. Az iraki hatóságok semmiféle garanciát nem adtak arra vonatkozóan, hogy a panaszosokat nem fogják kivégezni. Továbbá lehetetlen volt megjósolni az iraki hatóságok által lefolytatott nyomozás és tárgyalás végkimenetelét, így a halálbüntetés lehetőségét előre nem lehetett kizárni. Irakban 2004-ben vezették be újra a halálbüntetést, ennek ellenére a brit hatóságok egy évvel később mégis úgy döntöttek, átadják az eljárást az iraki bíróságoknak. Az eljárás átadását követően – az EJEB álláspontja szerint – a panaszosok alappal tarthattak a kivégzéstől, ami mentális szenvedést jelentett számukra. Ez csak fokozódott tényleges átszállításukat követően.

A brit kormány úgy érvelt, hogy tiszteletben kellett tartania Irak szuverenitását. A panaszosokat iraki területen és egy idő után az iraki bíróságok kérésére tartották fogva. Az EJEB azonban nem fogadta el, hogy a kérelmezők egyezményben foglalt jogainak biztosítása az iraki szuverenitás szükség-szerű megsértését vonja maga után. Úgy tűnik, a brit hatóságok nem tettek semmiféle valódi kísérletet arra, hogy a halálbüntetés kizárása érdekében tárgyaljanak az irakiakkal. A bizonyítékok szerint az iraki ügyészség visszakozott, hogy ezt a kiemelt ügyet maga vigye, és ez jó alkalmat adott volna arra, hogy alternatív megoldásokról tárgyaljanak velük, például a brit bíróságok előtti felelősségre vonásról, akár az Egyesült Királyságban, akár Irakban. Mindezek alapján az EJEB megállapította, hogy a kérelmezőket embertelen és megalázó bánásmódnak tették ki, ezért sérült az egyezmény 3. cikkében foglalt kínzás tilalma. A bíróság nem talált bizonyítékot arra vonatkozóan, hogy a kérelmezőkkel szembeni eljárás bármely ponton tisztességtelen lett volna.

A brit kormány nem győzte meg az EJEB-t arról, hogy mindent megtett annak érdekében, hogy a bíróság szabályzatának 39. pontja alapján elrendelt közbenső intézkedésnek – az átadás elhalasztásának a döntésig – eleget tegyen. Az átadás kiüresítette a panaszosoknak a Lordok Háza előtt függőben lévő fellebbezését, ezért a szabályzat megsértése mellett az EJEB megállapította a hatékony jogorvoslathoz való jog megsértését is.

AZ EGYEZMÉNY 9. CIKKE. GONDOLAT-, LELKIISMERET- ÉS VALLÁSSZABADSÁG

*Abmet Arslan és mások Törökország elleni ügye*⁵

Az ügy körülményei. A kérelmező 127 társával együtt az *Aczimendi tarikatj* elnevezésű vallási csoport tag-

ja. 1996. október 20-án a tagok egy ankarai mecsetben találkoztak, és a prófétákéra emlékeztető öltözködben később a városban is megfordultak. Számos incidenst követően a rendőrség letartóztatta őket, és még aznap őrizetbe is kerültek. Az antiterrorista jogalkotás alapján 1996 decemberében eljárást indítottak velük szemben. Az 1997 januárjában tartott tárgyaláson a rendőrség előzetes figyelmeztetése ellenére a szektájuknak megfelelő öltözetben jelentek meg, és a bíróság elnökének kérésére is csak néhányan váltak meg turbánjuktól. A tárgyalást követően indított büntetőeljárásban szabadságvesztésre ítélték őket, mivel tilalmazott vallási ruhadarabokat viseltek közterületen, illetve fejfedőjüket a bíróság elnökének felszólítására sem vették le. A fellebbviteli eljárásokban valamennyi beadványukat elutasították. Strasbourgi kérelmükben az egyezmény 9. cikkének megsértését nehezményezték.

*A döntés.*⁶ Az EJEB elsősorban azt vizsgálta, hogy a nemzeti eljárások, illetve az ott született döntések megfelelnek-e az egyezmény 9. cikk második bekezdésében foglalt jogkorlátozási feltételeknek. A törvényi szintű szabályozás követelményével kapcsolatban a bíróság ismételten hangsúlyozta: ahhoz, hogy e feltétel teljesüljön, a döntés alapjául szolgáló szabálynak elérhetőnek és kiszámíthatónak kell lennie. A panaszosok esetében alkalmazott terrorizmusellenes törvények a török köztársaság születésével egy időben keletkeztek és azokat hosszú éveken keresztül nem alkalmazták, így a kérelmezők számára vesztettek kiszámíthatóságukból. Az EJEB azonban nem döntött e kérdésben. A korlátozás célját illetően megállapította, hogy a kormány által felsorakoztatott szabályozási célok – így a közrend, a közbiztonság és mások jogainak védelme – legitimnek tekinthetők. A korlátozás csak akkor elfogadható, ha az szükséges egy demokratikus társadalomban. Az EJEB a szükségesség vizsgálata során számba vette a kormány által felhozott érveket, hiszen azoknak megfelelőnek és relevánsnak kell lenniük. A nemzeti bíróságok kizárólag a törvényre hivatkozással hozták meg ítéleteiket, és arra alapozták a büntetés kiszabását, hogy álláspontjuk szerint a kérdéses ruházat a tilalmazott viseletek közé tartozik. A kormány emellett a szekuláris demokratikus állam védelmével érvelt, és a tilalom mellett a vallási propaganda és a térítés megakadályozását hozta fel. Utóbbival kapcsolatban az EJEB kiemelte: a panaszosok magánszemélyek és nem állami tisztségviselők voltak, csupán azért ítélték el őket, mert közterületen, de nem közigazgatási intézményekben viselték vallási ruházatukat. Közigazgatási intézményekben esetében a világnézeti szemléesség követelménye igazolhatja egyes vallási szimbólumok tilalmát, de ebben az esetben nem erről

volt szó. Az iratok alapján továbbá nem állapítható meg, hogy a kérelmezők megjelenése veszélyt jelentett volna a közrendre vagy esetleg nyomást gyakorolt volna másokra. Hasonlóképpen nem igazolható, hogy bármiféleképpen téríteni próbáltak volna. Mindezek alapján az EJEB megállapította, hogy a korlátozás szükségességét a kormány nem igazolta meggyőzően, ezért Törökország megsértette a panaszosok vallásszabadsághoz való jogát.

AZ EGYEZMÉNY 14. CIKKE. A HÁTRÁNYOS MEGKÜLÖNBÖZTETÉS TILALMA

*Kozak Lengyelország elleni ügye*⁷

Az ügy körülményei. A kérelmező több évig élt együtt meleg párkapcsolatban azóta elhunyt párjával utóbbi bérelt önkormányzati lakásában. A kérelmező és az állam között vita tárgyát képezte, hogy a halálesetet közvetlenül megelőző időszakban valóban a kérdéses lakásban élt-e. Partnere halála után, 1998 áprilisában kérte az önkormányzattól a bérleti jog továbbvitelét. Az önkormányzat 1998 júniusában elutasította a kérelmet, mivel indokolása szerint a kérelmező a párja halálát megelőzően nem élt vele együtt a lakásban. Ugyanez a határozat elrendelte a panaszos kilakoltatását, és az ezzel szembeni fellebbezési eljárás is sikertelenül zárult. A kérelmező 2000-ben, amikor még a kilakoltatási eljárás függőben volt, pert indított az önkormányzat ellen annak érdekében, hogy a bérleti jog öröklését ismerjék el. Az akkor hatályos törvényekre hivatkozva állította, hogy joga van a bérleti jogra, hiszen párjával sok éven keresztül közös háztartást vezettek és gyakorlatilag *de facto* házassági kapcsolatban éltek. A helyi bíróság elutasította a keresetet azzal az indokolással, hogy *de facto* házassági kapcsolatban csak különmű párok élhetnek. A megyei bíróság 2001 júniusában fenntartotta az elsőfokú ítéletet, és nem hagyta jóvá a kérelmezőnek azt az indítványát, hogy kérjék a *de facto* házassági kapcsolat értelmezését a Legfelső Bíróságtól. Hasonlóképpen nem fordult az Alkotmánybírósághoz annak kérdésében, hogy a csak heteroszexuális kapcsolatban élőket magában foglaló kifejezés összhangban van-e az alkotmánnyal, illetve az egyezményvel. Strasbourgi beadványában a kérelmező azzal érvelt, hogy a bérleti jog utódlása kérdésében szexuális orientációja alapján hátrányosan megkülönböztették, ezzel a lengyel hatóságok megsértették az egyezmény 14. cikkét a 8. cikkkel összefüggésben.

*A döntés.*⁸ Az EJEB elismerte – egyetértve a kor-

mány kifogásaival –, hogy a kérelmező állításai a kapcsolat hosszúságáról és annak természetéről néha ellentmondtak egymásnak, és ezt a nemzeti bíróságok döntései is tükrözik. Az EJEB-nek azonban nem feladata a nemzeti bíróságok ténymegállapításának felülvizsgálata, így a vizsgálat kizárólag arra korlátozódott, hogy a megállapított tényállás alapján meghozott döntés megfelel-e az egyezmény által támasztott elvárásoknak. Mindkét bíróság (mind a kilakoltatást elrendelő, mind a bérleti jog örökléséről döntő) a kérelmező kapcsolatának egyetlen aspektusára koncentrált, nevezetesen arra, hogy a felek azonos nemű párkapcsolatban éltek. Bár az eljárásokban vitatott volt, hogy a kérelmező a lakásban élt-e párjának halálát megelőzően, mindkét esetben egyértelműen az volt az elutasító döntés alapja, hogy a lengyel jog szerint azonos nemű párok nem élhetnek *de facto* házassági kapcsolatban. Az esetjog alapján az ilyen jellegű különbségtétel csak abban az esetben igazolható, ha a kormány objektív és ésszerű indokokkal tudja alátámasztani az intézkedést. Az eltérő bánásmód célja a férfi és nő közösségén alapuló család védelme volt, amelyet a lengyel alkotmány 18. cikke külön védelemben részesít. Az EJEB elfogadta, hogy a hagyományos értelemben felfogott család védelme megfelelő indok lehet, azonban ez a cél számos más intézkedéssel elérhető. A 8. cikkben biztosított családi élet védelme során az államnak úgy kell megválasztania az eszközöket, hogy azok figyelembe vegyék a társadalmi változásokat, valamint azt a tény, hogy nem csupán egyféleképpen lehet családban élni.

A hagyományos család védelme és az egyezményben foglalt, a szexuális kisebbségeket megillető jogok közötti egyensúly megtalálása bonyolult és érzékeny feladat. Mivel azonban a tagállami diszkrimináció e téren meglehetősen szűk, a meleg párok általános kizárása a bérleti jog örökléséből elfogadhatatlan az egyezmény alapján. A teljes tilalom nem tekinthető szükségesnek a tradicionális családi értékek védelme érdekében, és a szabályozás fenntartására sem tudott a kormány megfelelően súlyos érveket felsorakoztatni. A tény, hogy a szabályozást később módosították és bármely együttélési formára kiterjesztették, jelzi, hogy a korábbi szabályozást semmi nem indokolta. Az EJEB tehát megállapította a 14. cikk megsértését a 8. cikkkel összefüggésben.

*S. H. és mások Ausztria elleni ügye*⁹

Az ügy körülményei. A kérelmezők két házaspár tagjai, akik terméketlenség miatt természetes úton nem tudnak gyermeket vállalni, ezért olyan eljárásokat kívántak igénybe venni, amelyeket az osztrák sza-

bályozás nem tesz elérhetővé. S. H. petevezetékhez kapcsolódó terméketlenségtől szenved, és férje, D. H. szintén nem nemzőképes. Egészségügyi helyzetüknek megfelelően csak az olyan *in vitro* megtermékenyítéssel születhet legalább egyikükhöz biológiai szálakkal kapcsolódó gyermek, amelynek során a megtermékenyítéshez spermadonort használnak. H. E.-G. szervezete nem képes petetermelésre, míg a férje, M. G. nemzőképes, így bár a feleség ki tudná hordani a gyermeket, petedonorra lett volna szükségük. A mesterséges megtermékenyítésre vonatkozó osztrák szabályozás mindkét eljárást tiltotta, bár az azonos eljárásokat házastársak, illetve együtt élő párok igénybe vehették, és kivételes esetben engedélyezett volt spermadonor közreműködése is.

1998 májusában a párok megtámadták a törvény kifogásolt rendelkezéseit az Alkotmánybíróságnál. A testület 1999 októberében döntött: annak ellenére, hogy a rendelkezések beavatkozást jelentettek a kérelmezők családi életének tiszteletben tartásához fűződő jogába, a szabályozás igazolható volt. Az indokolás szerint a törvény célja a nem szokványos személyes kapcsolatok kialakulásának, így az egynél több biológiai szülővel rendelkező gyermekek születésének elkerülése. Továbbá a szabályozás elejét kívánta venni a nők kizsákmányolásának, hiszen elképzelhető, hogy nyomást gyakorlásával vesznek rá olyan hátrányos helyzetű nőket petesejt-adományozásra, akiknek egyébként nem lenne lehetőségük *in vitro* megtermékenyítés igénybevételére. Az EJEB-hez benyújtott panaszukban a kérelmezők kérték a családi élet tiszteletben tartásához fűződő jogukat garantáló 8. cikk megsértésének megállapítását önállóan és a hátrányos megkülönböztetést tiltó 14. cikkkel összefüggésben.

*A döntés.*¹⁰ Az EJEB mindenekelőtt megállapította, hogy az Európa Tanács tagállamaiban nincs egységes megközelítés a mesterséges megtermékenyítés terén, és a tagállamokat semmi sem kötelezi egy-egy megoldás engedélyezésére. Amennyiben azonban bizonyos eljárásokat lehetővé tesznek, az erre vonatkozó szabályozást a különböző legitim érdekek figyelembevételével, koherens módon kell kialakítaniuk. Jelen esetben a kérelmezőket a hasonló helyzetben lévő személyektől eltérő módon kezelték, de a különbségtétel igazolhatóságát a két pár esetében külön kell vizsgálni.

H. E.-G. és M. G. ügyében – a donortól kapott pete segítségével végzett mesterséges megtermékenyítés tilalma esetében – a bíróságot nem győzte meg a kormány érvelése, amely szerint a teljes tilalom az egyetlen út az eljárással összefüggő veszélyek elkerülésére. A nők kizsákmányolása elleni védekezés és a szelektív reprodukció elkerülése valamennyi

megtermékenyítési eljárás ellen felhozható kifogás. Az orvosi veszélyek, amelyeket a kormány a petesejt-adományozással kapcsolatban felhozott, érvényesek az anyától *in vitro* megtermékenyítés céljából vett petesejttel történő eljárás esetében is. Utóbbi eljárást az osztrák törvény pedig engedélyezi.

Az EJEB álláspontja szerint semmi újdonság nincs abban, hogy a mesterséges megtermékenyítéssel szokatlan szülői kapcsolatok jöhetnek létre. Ezek a kifogások az örökbefogadás engedélyezése óta léteznek, amely nem biológiai, hanem szerződési alapon hozott létre családi kapcsolatokat. A bíróság indokolása szerint nem jelenthet áthághatatlan akadályt a mesterséges megtermékenyítés eredményeképpen kialakult családi kapcsolatok integrálása a családjog általános rendszerébe. Ezért H. E.-G. és M. G. esetében az EJEB megállapította az egyezmény 14. cikkének megsértését a 8. cikkkel összefüggésben.

A másik pár, S. H. és D. H. spermadonort kívánt igénybe venni. Az EJEB megállapítása szerint ebben az esetben két olyan eljárás kombinációjáról van szó, amelyeket külön-külön engedélyezett az osztrák törvény, hiszen lehetőség volt az anyától vett pete *in vitro* megtermékenyítésére, és a szabályozás nem tiltotta a spermaadományozást nem *in vitro* megtermékenyítéshez. A két, egyébként jogszerű eljárás kombinációjának tilalma tehát különösen nyomós érvekkel igazolható csupán. A kormány kifogásainak többsége nem kifejezetten az *in vitro* megtermékenyítéshez szükséges spermadonációra vonatkozott. Az EJEB álláspontja szerint abban az esetben, amikor a korlátozás az egyén létének és identitásának különösen fontos aspektusát érinti, a tagállami mérlegelési szabadság szűk, így a gazdaságossági megfontolások és a társadalom erkölcsi meggyőződése nem túl meggyőző érv. A szabályozás ebben az esetben is nélkülözötte az objektív és észszerű igazolást, valamint nem állta ki az arányosság próbáját sem, így a testület a második házaspár tekintetében is megállapította a 14. cikk megsértését a 8. cikkkel összefüggésben.

AZ EGYEZMÉNY ELSŐ KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYVÉNEK 2. CIKKE. AZ OKTATÁSHOZ VALÓ JOG

*Oršuš és mások Horvátország elleni ügye*¹¹

Az ügy körülményei. A kérelmezők roma diákok, akik azt kifogásolták, hogy szegregált osztályokban tanították őket. Beadványuk szerint három falusi iskolában (Macinec, Podutren és Orehovica) 1996 és

2000 között részben vagy kizárólag csak roma diákokból álló csoportokban oktatták őket. A legtöbb panaszos emellett külön horvát nyelvórákat kapott, és a tantermen kívüli elfoglaltságok során egyes csoportokba jártak. 2002 áprilisban eljárást indítottak az általános iskolák ellen. Állításuk szerint a roma osztályokban a hivatalos nemzeti tantervnek csupán 30 százalékát tanították. Kerestükben azt sérelmezték, hogy az iskolák faji alapon diszkriminálták őket, és ezzel sérült a kínzástól való mentességhez és az oktatáshoz való joguk. Bizonyítékul csatoltak egy pszichológiai felmérést, amelyet a tisztán roma osztályokban tanuló diákok között végeztek. E szerint az ilyen diákok érzelmi és pszichológiai sérelmet szenvedtek, továbbá önértékelésük alacsony volt és személyiségfejlődési problémákkal is küzdöttek. 2002 szeptemberében az elsőfokú bíróság elutasította a keresetet: úgy vélte, csak azokat a roma diákokat helyezték külön osztályokba, akiknek horvát nyelvből különórákra volt szükségük. A beperelt három iskola közül kettőben – az indokolás szerint – a párhuzamos osztályokban használt tanterv szerint oktattak. Ezért a bíróság szerint a kérelmezők nem tudták alátámasztani, hogy faji alapú diszkrimináció áldozatai voltak. A fellebbviteli bíróság is elutasította a fellebbezést, és a kérelmezők alkotmányjogi panaszát is megalapozatlannak találta hasonló indokok alapján az Alkotmánybíróság. A kormány által beadott 2001-es statisztikák szerint csak a macineci iskolában voltak többségben a roma diákok ezekben a speciális osztályokban, a másik két iskolában a roma gyerekek aránya 50 százalék alatt maradt. Ez a kormány álláspontja szerint bizonyítja, hogy a kérelmezők iskoláiban nem kerültek automatikusan külön osztályba a roma diákok. Ezzel szemben a panaszosok úgy érveltek, hogy azt javasolták nekik, tizenöt évesen fejezzék be a tanulásaikat, más statisztikák szerint pedig például a 2006/2007-es tanévben a kimaradási arány a roma diákok esetében 84 százalékos volt, szemben a megye más általános iskoláiban mért 9 százalékkal. Az EJEB-hez benyújtott panaszukban a kérelmezők azt sérelmezték, hogy a tisztán roma diákokból álló osztályok kialakításával az állam megfosztotta őket a multikulturális környezetben való tanulás jogától, és ezzel jelentős oktatási, pszichológiai és érzelmi sérelmet okozott. Az oktatáshoz való jog mellett sérelmezték a kínzás tilalmának megsértését és nehezményezték az elhúzó eljárásokat is.

*A döntés.*¹² Az EJEB kamarája 2003. május 8-án egyhangúlag elutasította a kérelmezők oktatáshoz való joga megsértésének megállapítását.¹³ Az ügy ezt követően került a Nagykamara elé, amely ismétlen hangsúlyozta: az ügy elsősorban diszkriminációs

jellegű. Történelmének köszönhetően a roma kisebbség különösen hátrányos helyzetű, védelemre szoruló kisebbséggé vált. Ennek megfelelően különös védelmet kell számukra biztosítani minden területen, így az oktatás terén is. Bár az érintett általános iskolákban nem volt általános előírás, hogy a roma diákokat külön osztályokba utalják, mégis csupán roma gyerekek kerültek ezekbe a csoportokba. Ennek megfelelően egyértelmű, hogy eltérő elbánásban részesültek, így az államnak azt kellett bizonyítania, hogy a szegregált oktatás objektíven igazolható, megfelelő és szükséges.

A kormány érvelése szerint azért volt szükség a roma gyerekek elkülönítésére, mert nem beszéltek elég jól horvátul. Az EJEB szerint a hiányos nyelvtudás miatti ideiglenes elkülönített oktatás önmagában még nem sérti az egyezményt, de ha a gyakorlat csak egy meghatározott etnikai csoport tagjait érinti, akkor megfelelő garanciákat kell biztosítani. Az eset idején hatályos horvát törvények nem rendelkeztek a nyelvi hiányosságokkal küzdő gyerekek szegregált oktatásáról. Továbbá a teszt, amely alapján a gyerekeket a csak roma osztályokba utalták, nem a horvát nyelvtudást, hanem a gyerekek általános pszichológiai és fizikai felkészültségét vizsgálta. Elképzelhető, hogy a kérelmezők tanulási nehézségekkel küzdöttek, amint azt a tények is igazolták, de ezt nem kezelték megfelelően azzal, hogy elkülönített osztályokba helyezték őket.

Az áthelyezést követően a gyermekek nem kaptak kifejezetten a nyelvtudás javítására irányuló képzést, annak ellenére, hogy néhányan vehettek fel horvát nyelvórákat. A különórák azonban kiegészíthették, de nem helyettesíthették a horvát nyelvtudás javítására irányuló, egyébként hiányzó képzést. Valamennyi kérelmező tanulmányi idejének jelentős részét töltötte csak roma gyerekeknek fenntartott osztályokban. A kormány nem tudott bemutatni bizonyítékot arra, hogy a gyermekeket időről időre felülvizsgálták és egyéni vizsgálatokat végeztek. Az átlátható és előre meghatározott felülvizsgálati rend hiánya az EJEB álláspontja szerint jelentős teret biztosított az önkényes jogalkalmazásnak.

A kérelmezők által leadott statisztikai adatok, amelyeket a kormány sem vont kétségbe, azt mutatják, hogy roma tanulók 84 százaléka maradt ki az általános iskola befejezése előtt. Valamennyi kérelmező elhagyta az iskolát tizenöt éves korában. A magas kibukási arány a roma diákok körében a régióban pozitív intézkedéseket tett volna szükségessé, mint amilyen az oktatás fontosságának megismertetése és a nehézségekkel küzdő roma gyerekek segítése. Ennek ellenére a kormány bevallása szerint a szociális intézmények csupán egyetlen kérelme-

ző esetében kaptak értesítést a rossz iskolai eredményekről, és ebben az esetben sincs pontos információ az ezt követően tett lépésekről.

Azzal kapcsolatban, hogy a szülők passzívan szemlélték gyermekük speciális osztályba történő áthelyezését és nem emeltek kifogást a döntés ellen, a Nagykamara megállapította: a szülők maguk is egy hátrányos helyzetű csoport aluliskolázott tagjai, így nem várható el tőlük, hogy felmérjék az áthelyezésre vonatkozó döntéseik minden lehetséges következményét. Továbbá a jogról való lemondás rasszizmus esetén nem elfogadható, hiszen az ellentétes a közérdekkel. Az a tény sem tehetné jóvá az oktatás során elszenvedett hátrányt, hogy a kérelmezők az általában fenntartott esti iskolába járhattak volna, közel a lakóhelyükhöz.

Bár a Nagykamara elismerte, hogy a horvát kormány tett lépéseket annak érdekében, hogy a roma gyerekek járjanak iskolába, az ügy idején hatályos szabályozás nem biztosított megfelelő garanciákat arra, hogy a hátrányos helyzetű diákok igényeit megfelelően figyelembe veszik. A kérelmezők szegregált osztályokba való áthelyezése nem volt igazolható, ezért sérült esetükben az egyezmény 14. cikke az oktatáshoz való joggal összefüggésben.

AZ EGYEZMÉNY ELSŐ KIEGÉSZÍTŐ JEGYZŐKÖNYVÉNEK 3. CIKKE. A SZABAD VÁLASZTÁSOKHOZ VALÓ JOG

*Frodl Ausztria elleni ügye*¹⁴

Az ügy körülményei. A kérelmezőt 1993-ban egy bécsi bíróság gyilkosságért életfogytig tartó börtönbüntetésre ítélte, jelenleg a garsteni börtönben tartják fogva. 2002 októberében kifogást emelt a helyi választási névjegyzékkel kapcsolatban, mivel álláspontja szerint neve annak ellenére nem szerepelt a nyilvántartásban, hogy az általános feltételeknek – életkor, állampolgárság, lakóhely – megfelelt. Érvelése szerint az országgyűlési választások rendjét szabályozó törvénynek az a rendelkezése, amely kizárja a szándékos bűncselekmény miatt egy évnél hosszabb börtönbüntetésre ítélteteket a választásokon való részvételből, ellenkezik az osztrák alkotmánnyal és az egyezmény első kiegészítő jegyzőkönyve 3. cikkével. A helyi választási bizottság hatáskör hiányában visszautasította a panaszos beadványát. A kérelmező ezt követően kérelmezte az Alkotmánybíróságnál, hogy biztosítson számára jogsegélyt az alkotmányjogi panasz benyújtásához. A kérelmet az Alkotmánybíróság 2003 decemberében elutasította.

A határozat szerint a kérelmező panaszja nem lehet sikeres, hiszen a testület 2003 novemberében a választási törvény kifogásolt rendelkezését nem találta alkotmányellenesnek. A panaszos strasbourgi beadványában nehezményezte, hogy a választójogtól való jogfosztás ellenkezik az egyezmény szabad választásokhoz való jogot garantáló rendelkezésével.

*A döntés.*¹⁵ Az EJEB mindenekelőtt emlékeztetett a Hirst kontra Egyesült Királyság ügyben¹⁶ hozott döntésre, amely szerint a börtönbüntetésüket töltő személyek kizárása a választásokon való részvételből egyezményellenes. Az EJEB abban a döntésében meghatározta azokat a feltételeket, amelyek esetében a fogvatartottak megfoszthatók választójoguktól: a jogfosztás csak a hosszú börtönbüntetésüket töltő elítéltek szűken meghatározott csoportjára alkalmazható, közvetlen kapcsolatnak kell fennállnia az ítélet alapjául szolgáló tényállás és a jogfosztás mint szankció között, valamint ezt a döntést lehetőség szerint bírósági eljárásban bírónak kell meghoznia.

Jelen ügyben az osztrák kormány beadványa szerint a kifogásolt rendelkezés célja a bűnmegelőzés, az elítéltek magatartásának büntetése, a polgári felelősségvállalás és a jogállamiság tiszteletének elősegítése volt. Az EJEB ezeket a célokat önmagukban nem találta az egyezménybe ütközőnek. Abban is egyetértett a kormánnyal, hogy a választásokon való részvételből való kizárást szabályozó rendelkezések szűkebben meghatározott csoportot érintettek, mint a fent hivatkozott Hirst-ügyben. Ugyanakkor az osztrák szabályozás nem felelt meg a fent kialakított teszt többi elemének. A jogfosztásról szóló döntést nem bíró hozta meg a börtönbüntetés alapjául szolgáló cselekmény tényállásának figyelembevételével, és a törvény nem kívánta meg a közvetlen összefüggést az alpbűncselekmény és a demokratikus intézmények választásában való részvétel között. Bár a büntető törvénykönyv 1997 óta biztosít valamennyi diszkréciót a bírónak a közügyektől való eltiltás elrendelése során, ennek arányosságát az EJEB a jelen ügyben nem vizsgálta, mivel az a kérelmező helyzetét nem befolyásolta. A testület hangsúlyozta, hogy a fenti kritériumok alapján a választójogtól való megfosztás még a fogvatartottak esetében is csak kivételes lehet, a törvényi szintű generális kizárás ezzel ellentétes, így Ausztria megsértette az egyezmény első kiegészítő jegyzőkönyvének 3. cikkét.

*Kiss Alajos Magyarország elleni ügye*¹⁷

Az ügy körülményei. A kérelmezőnél 1991-ben mániákus depressziót diagnosztizáltak és 2005. május 27-én korlátozott gondokság alá helyezték. Ezzel a Pol-

gári törvénykönyvön alapuló döntéssel a panaszost az alkotmány 70. § (5) bekezdése alapján a választásokon való részvételből is kizárták. A gondokságot elrendelő bíróság elismerte, hogy a kérelmező tud magáról gondoskodni, de időnként felelőtlenül költekezik és agresszívan viselkedik. A döntés ellen a kérelmező nem fellebbezett.

2006 februárjában a kérelmezőben tudatosult, hogy törölték a következő parlamenti választás választói névjegyzékéből. A választási bizottsághoz benyújtott kifogása sikertelen volt, és hasonlóan visszautasította a beadványát a Pesti Központi Kerületi Bíróság is. Az indokolás szerint az alkotmány értelmében a korlátozott cselekvőképességgel bíró személyek nem vehetnek részt a választásokon. A panaszos és képviselője 2006. április 25-én kapta kézhez a döntést. Időközben – április 9-én és 23-án – megtartották az országgyűlési választásokat, amelyeken a panaszos nem vehetett részt. Az EJEB-hez eljuttatott beadványában az egyezmény első kiegészítő jegyzőkönyve 3. cikkének megsértését állította önállóan és az egyezmény 13. és 14. cikkével összefüggésben.

A döntés.¹⁸ Az EJEB mindenekelőtt az elfogadhatósággal kapcsolatos kormányzati kifogásokat vizsgálta. Az állam képviselője szerint a kérelmező nem merítette ki a rendelkezésére álló jogorvoslatokat, mivel nem fellebbezett a korlátozott cselekvőképességet megállapító ítélet ellen. A panaszos hangsúlyozta, hogy az EJEB-hez benyújtott kérelem tárgya nem a részleges gondokságot elrendelő ítélet, hanem az a tény, hogy emiatt automatikusan elveszítette választójogát. Cselekvőképességének korlátozottá nyilvánítását elfogadta, azzal szemben nem kívánt jogorvoslattal élni. A gondokság alá helyezés elleni kifogás tehát a választójog elvesztésével kapcsolatos problémát – a panaszos érvelése szerint – nem orvosolhatta volna. Az EJEB elfogadta a kérelmező érvelését és a kérelmet elfogadhatónak nyilvánította.

Az ügy érdemét illetően az EJEB áttekintette a választójog korlátozásával kapcsolatos esetjogát és megállapította: az első kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikkében biztosított egyéni jogok – az aktív és passzív választójog – kiemelkedő jelentőséggel bírnak a jogállamiságon alapuló hatékony demokratikus rendszer fenntartásában. A választójog nem kiváltság, a XXI. században az általános választójog főszabálynak tekinthető. Ennek ellenére a jog gyakorlása terén a tagállamok alkalmazhatnak korlátozásokat, és e tekintetben az EJEB elismeri az államok

mozgásterét. A korlátozás azonban nem érintheti a jog lényegét, nem foszthatja meg hatékonyságától, és az alkalmazott eszközöknek arányban kell állniuk a korlátozással elérni kívánt legitím célkitűzéssel.

Az EJEB a jelen esetben is azt vizsgálta, hogy a korlátozás igazolható-e a fentebb ismertetett teszt alapján, azaz rendelkezik-e legitím céllal és arányban áll-e azzal. A választójogot garantáló rendelkezés – más szabadságjogokkal ellentétben – nem tartalmaz listát az elfogadható célokról, így azok széles skálája lehet elfogadható adott esetben. A kormány álláspontja szerint a választásokon való részvételből való kizárás célja az volt, hogy csak tudatos és megfontolt döntések meghozatalára képes polgárok vegyenek részt a közéletben. Mind a kérelmező, mind az EJEB elfogadta ezt a szabályozási célt.

AZ EJEB HANGSÚLYOZTA, HOGY AZ INTELLEKTUÁLIS ÉS MENTÁLIS FOGYATÉKKAL ÉLŐK EGY CSOPORTKÉNT KEZELÉSE ÉS JOGAIK KORLÁTOZÁSA A LEGSZIGORÚBB TESZT ALAPJÁN VIZSGÁLANDÓ. EZT KÍVÁNJA MEG AZ ÉRINTETTEK JOGAIRA VONATKOZÓ NEMZETKÖZI JOG IS.

Az EJEB azonban hangsúlyozta: a kérdéses szabályozás nem tesz különbséget a cselekvőképességet részben vagy teljes egészében kizáró gondokság között, és a választójogból való kizárás csak a teljes cselekvőképesség visszaállításával szűnik meg. A kormány nem cáfolta a kérelmező azon állítását, amely szerint ez a szabály jelenleg a magyar lakosság 0,79 százalékát zárja ki a választásokon való részvételből. Az EJEB ezt nem

tartotta elhanyagolható kisebbségnek. A testület elfogadta, hogy e téren az államokat rendszerint széles mozgásteret illeti meg, különösen a nemzeti jogalkotóra tartozik annak eldöntése, hogy milyen eljárással vizsgálják a választásokon való részvételhez szükséges belátási képességet. Ugyanakkor semmi nem igazolja, hogy a magyar törvényhozó valaha is kísérletet tett volna az egymással versengő érdekek közötti egyensúly megtalálására, illetve a szabályozás arányosságának mérlegelésére.

Az EJEB nem tartotta elfogadhatónak, hogy a tagállami mérlegelési szabadságba beletartozzon egy olyan abszolút tilalom, amely minden gondokság alatt álló személyt kizár a választásokon való részvételből, függetlenül annak tényleges képességeitől. A *margin of appreciation* tág, de nem fed le bármit. Az EJEB hangsúlyozta, hogy ha a jogkorlátozás a társadalom valamely olyan kiszolgáltatott csoportját érinti, amely egyébként is hátrányos megkülönböztetéstől szenvedett, így a szellemi fogyatékkal élőket, a tagállami diszkrimináció lényegesen szűkebb, és a korlátozás igazolására nagyon súlyos érveket kell az államnak bemutatnia. Ez a megközelítés *per se* kétségbe von bizonyos klasszifikációkat. Ennek az az

indoka, hogy az érintett csoportok a történelem során olyan hosszú távú előítéleteknek voltak kitéve, amelyek végül társadalmi kirekesztettségüket eredményezték. Ez az előítéletesség megjelenhet törvényi sztereotípiában, amely nem teszi lehetővé az érintettek képességeinek egyéniesített vizsgálatát és az igények annak megfelelő megítélését.

A kérelmező egy automatikus, általános tilalom alapján – a részleges gondokság alá helyezéssel – vesztette el választójogát, ezért a szabály áldozatának tekinthető. Az EJEB hangsúlyozta, hogy az intellektuális és mentális fogyatékkal élők egy csoportként kezelése és jogaik korlátozása a legszigorúbb teszt alapján vizsgálendő. Ezt kívánja meg az érintettek jogaira vonatkozó nemzetközi jog is. Az egyéni esetek körülményeit figyelembe vevő bírói döntés hiánya és a kizárólag a gondokság tényére utaló szabályozás nem egyeztethető össze a korlátozással elérni kívánt céllal, ezért a magyar állam megsértette a kérelmezőnek az első kiegészítő jegyzőkönyv 3. cikkében foglalt jogosítványait.

Polgári Eszter

JEGYZETEK

1. 4864/05. számú kérelem.
2. Az EJEB 2010. március 23-án kelt ítélete.
3. 61498/08. számú kérelem.
4. Az EJEB 2010. március 2-án kelt ítélete.
5. 41135/98. számú kérelem.
6. Az EJEB 2010. február 23-án kelt ítélete.
7. 13102/02. számú kérelem.
8. Az EJEB 2010. március 2-án kelt ítélete.
9. 57813/00. számú kérelem.
10. Az EJEB 2010. április 1-jén kelt ítélete.
11. 15766/03. számú kérelem.
12. Az EJEB 2010. március 16-án kelt ítélete.
13. A döntés összefoglalóját lásd *Fundamentum* 2008/3, 112–114.
14. 20201/04. számú kérelem.
15. Az EJEB 2010. április 8-án kelt ítélete.
16. A Nagykamara 2005. október 6-án hozott ítélete. Az eset összefoglalóját lásd *Fundamentum*, 2006/1, 142–143.
17. 38832/06. számú kérelem.
18. Az EJEB 2010. május 20-án kelt ítélete.